

Давні Дубенські монастирі

Монастир Преображенський або Спаський знаходився на південь від міста, де тепер знаходиться парафіяльна Спасівська церква. Заснований він невідомо коли, але за всіма даними він повстав або в першій половині XV ст., заснований князем Василем Остозьким званим «Красним», або в другій половині того ж століття заснований його, сином, князем Іваном Васильовичем.

Князь Костянтин Костянтинович Острозький воєвода Київський, захисник православ'я, дбав про матеріальний стан Спаського монастиря не менше, ніж про Чеснохрестський монастир. В 1571 р. він надав ігуменові та братії Спаського монастиря одного рибалку, який мав вільно ловити рибу для братії в ставку біля монастиря. «А коли б спадкоємці наші — пише князь — власники м. Дубна, порушили нашу волю, тоді кожен з них розсудиться зі мною перед Всемогутнім Богом і хай буде проклятий в нинішньому й будучому віці і доля його з Арієм і Юдою хай буде».

Того ж року князь надав монастиреві Спаському право брати десятину з усього зерна з кожного, хто буде сіяти хліб на полях: «пуца, земля і дуброва», починаючи від с. Головчиць (тепер Хорупанської сільради Млинівського району) до Дубна, «щоб за нас — пише князь — Бога просити».

В 1598 р. князь підтвердив за Спаським монастирем всі фундації, надані йому предками князя. Ось ці фундації: с. М'ятин, с. Загорці, с. Вигнанка, Бірок (ліс) Коловський «з грунтами, лісами, ставками, десятинами всіма пожитками, які належать тому монастиреві, якими він здавна користується в місті і селах; всім цим він буде користуватись при нас і нащадках наших». Монастир мав право рубати дерева в «пущах» дубенських для будівництва і інших потреб: в млинах дубенських мав право молоти без мірки та без черги всіляке зерно. Митники дубенські давали монастиреві щороку з мита солі 20 тисяч (невідомо чого).

Сам князь, людина побожна; на першому тижні великого посту переселявся в Спаський, або Чеснохрестський монастир, щоб там молитвою та постом підготуватись до сповіді. Тут він скидав свій князівський одяг і одягав чернечий: у церкві була для нього лавка, закрита завісами з трьох сторін.

Збереглося багато грамот князя Костянтина Костянтиновича, в яких він підтверджує давні надання або розглядає кривди, які чинять монастиреві війти та старости, і бере ченців під свій захист.

Зберігся й статут монастиря, наданий йому в 1624 р. князем Олександром Заславським після того, як рід князів Острозьких вигас і асі їх маєтності перейшли до князів Заславських. З цього статуту видно в усіх подробицях, яке було життя в монастирі в той час.

В цьому монастирі в 1539 — 1566 роках було створене відоме (рукописне Дубенське Четвероевангеліє, писане ієромонахом Арсенієм. Воно пізніше знаходилось в Румянцевському музеї в Москві. Переписувач вписав у нього перелік церковних книг, які були на той час у Спаському монастирі. З переліку видно, що монастирська

бібліотека була досить показна.

В 1630—31 роках, коли архимандритом монастирів Дубенських став Касіян Сакович, вихованець академії Краківської та Замойської, автор віршів на смерть Сагайдачного — в ці монастирі проникла унія. Це викликало таке обурення у православного населення, що вояки дубенського замкового гарнізону Вилець, Губка та інші під проводом десятника Чопика напали на Саковича в монастирському будинку та хотіли його вбити. Один з них кинувся з мечем на Саковича, але замість нього відрубав руку Степанові Саннику, що захищав Саковича, а другий гайдук наніс удар по голові ченцеві Зозуликському. Напасники гукали, що вони хочуть забити суперіора, т. зн. начальника монастиря Саковича, та кинути його з моста в воду.

За цей напад князь Владислав-Домінік Заславський, який на той час володів Дубном, постановив: учасників нападу на монастир покарати різками по 40 ударів кожного, а десятника 80-ма ударами, на міському майдані. А надалі комендант повинен тримати в замку гайдуків-католиків і подавати захист архимандритові в разі переслідувань.

Після Саковича архимандритом став Пірокопій Хмелевський, який в 1643 році побудував у монастирі нову, муровану церкву, що стоїть і досі.

В роках 1727 і 1743 в Спаському монастирі відбувались генеральні капітули (собори) уніатської церкви з Польщі, Литви та України, за участю всіх єпископів — Дуцького, Львівського, Хелмського, Перемишльського, а також архимандритів та ігуменів. Капітула вирішувала питання про розподіл монастирів греко-католицької церкви на провінції, про вибори генерала Василянського ордена, протоархимандритів провінцій, про закриття монастирів або їх приєднання до інших, якщо вони не могли утримувати принаймні 8 ченців. Між іншим, тоді монастирі Страклівський та Перекальський приєднано до Мильчанського.

Після приєднання Волині до Росії в 1795 р. ченці Спаського монастиря залишилися в унії. Але майже все населення Дубна повернулось до православ'я, тому монастирську церкву повернено в православну, а уніатські ченці відправляли службу

в монастирській каплиці. Ще в 1804 р. за клопотанням Тадеуша Чацького монастир мав змогу платити по 2000 злотих щорічно на утримання Кременецької гімназії, пізнішого ліцею.

Але згодом монастир остаточно ліквідовано, а монастирську бібліотеку перевезено в Дорогобузький монастир. Після нього залишилась тільки назва вулиці - Базилянська, тепер І. Франка; назва передмістя — Чернеччина, та церква 1643 р., яка чомусь досі не взята під охорону держави, як пам'ятник архітектури.

Церква ця від часу ліквідації монастиря діє до нашого часу як парафіяльна церква. Слід зазначити, що в 30-і роки нашого століття богослужіння в ній відправлялось українською мовою, коли настоятелем її був о. Михалевич.

І. ЛОЗОВ'ЮК. Краєзнавець.

Вісник Дубеницини. – 1991. – 19 січня